

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA DEVLET ADAMLARININ TEFTİŞ VE DENETİM HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Şafak BAŞA¹

Giriş:

Teftiş ve denetim konusu sadece bugün değil, milli devletin temellerinin atıldığı yıllarda da tartışılan bir konuydu. Bir yandan Bağımsızlık Savaşının verildiği, bir yandan da yeni Türk Devletinin kurulduğu Milli Mücadele döneminde bir çok devlet adamı ile mebusun bu konuda değerlendirmelerde bulunduğu incelenmiştir. Yapılan açıklamalara göz atılmasının, günümüzde devam eden tartışmalara da ışık tutabileceği düşünülmektedir. Bu amaçla aşağıda birinci devre Mecliste çeşitli vesilelerle teftiş ve denetime ilişkin görüş açıklayan bazı devlet adamlarının sözlerine yer verilmiştir.²

Dâhiliye Vekili Ata Bey (18.06.1920):

“Teftişsiz, murakabesiz muamelatı Devlet yürüyemez kanaatindeyim.”

“... Heyeti Teftişiyeye gelince, Hasip Bey buyurdular ki, o vazife kalmadığı için encümen müfettişliği kaldırdı. Zaten vekâlet müfettişi umumiliğin ihdası hakkında bir layiha tanzim etti. Heyeti Vekileye takdim etti. Heyeti Celileye gelecektir. Fakat her ne suretle olursa olsun yapılan esasatta müfettişi umumilik ihdas olunca vekâlet müfettişlikten vareste kalmayacaktır. Vekâletin teftişe ait olan vazaifi müfettişi umumilik vasıtasıyla ifa olduğundan ve her vekâlete ait müfettişler o müfettişi umumiliklerin maiyetine verileceği için müfettişlik teşkilatının baki kalması lazımdır, bendenizin kanaati budur. Teftişsiz, murakabesiz muamelatı Devlet yürüyemez kanaatindeyim (...) (Bir mebusun ‘Kaç tane müfettiş vardır?’, sorusu üzerine devamla) On iki müfettiş vardır. (Bir mebusun ‘Kaç tane vilayet var?’, sorusu üzerine devamla) Çok vilayet var. (Bir mebusun ‘Bu kadar müfettişle hepsinin teftişi kabil midir?’, sorusu üzerine devamla) Bir kısım teftişatın yapılamaması bütün muamelatı devleti murakabesiz istilzam etmez ki...”

Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa (18.06.1920):

“Teftişsiz hiçbir makine yürüyemediği gibi bilhassa Dâhiliye makinesi hiç yürüyemez ve bu kadar geniş bir memleket bir merkezden, bir elden idare edilemez.”

¹ Bu makalenin yayımlandığı yer için bakınız: BAŞA, Şafak (2012), “Milli Mücadele Yıllarında Devlet Adamlarının Teftiş ve Denetim Hakkındaki Düşünceleri”, Denetim Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 117, (Ocak-Mart 2012), s: 36-39.

² Konuşmalar TBMM Zabıt Ceridelerinden derlenmiştir.

“... Evvela teftiş meselesi... Benden evvel fikirlerini arz eden arkadaşlarımız da aynı sözleri söylediler. Teftişsiz hiçbir makine yürüyemediği gibi bilhassa Dâhiliye makinesi hiç yürüyemez ve bu kadar geniş bir memleket bir merkezden, bir elden idare edilemez. Sonra memleketimizin vesaiti nakliyesi de pek noksandır. Hiçbir nazır ve hiçbir vekil yoktur ki, geniş bir memlekette her gün seyahat ederek bu memleketin ahvalini, ihtiyacatını görüp anlamak imkânına mazhar olabilsin (...) Dâhiliye Vekâletinde bulunduğum zamanda pekâlâ anladım ki, bizim devairimizde hakikaten memleketin muhtelif yerleri ve mahalleri için hazırlanmış tetkikat yoktur. Biz memleketi buradan idare etmeye ve aklımıza nasıl gelirse ve eserse ona göre idare etmeye çalışıyoruz. Ve bu hemen cümlemin başına gelmiştir, zannederim. Bugün muhtelif zabitan, muhtelif jandarma zabıtları ve polisler hakkında binlerce şikâyet vardır. Bu şikâyetler doğru mudur, değil midir? Bu hususu anlamak bizim için anlamak mümkün değildir. Elimizde lazım gelen eşhas dosyaları da yoktur. Vaki olan şikâyeti kimden soracağız? Bilhassa müfettişliklerin lağvından sonra vaki olan şikâyetleri bir atlatıyoruz, iki atlatıyoruz, üç atlatıyoruz fakat dördüncüde şikâyet fazlaştığından azlederiz. Belki bu adam hakkında şikâyet doğru idi de azli lazım gelirdi. Belki şikâyet doğru değildir de azli lazım gelmez. Şimdiki halde yaptığımız muamele ancak bundan ibarettir. Binaenaleyh, başlangıçta atlatmaya çalışmak, müntehasında masum veya gayri masum onu değiştirmek ve azletmek gibi bir muamele yapılıyor. Hâlbuki mücrim ise onun yakasını tutup pençeyi adalete teslim edemiyoruz. Müfettişlikler kaldırılacağına zannediyorum ki, Dâhiliye Vekâletinin kaldırılması daha iyi olur...”

Konya Mebusu Kazım Efendi (18.06.1920):

“Herhangi bir teşkilatı yaparsak gerek büyük, gerek küçük behemehâl birer de müfettiş bulundurmamız lazımdır.”

“... Heyeti Teftişine meselesine gelince; herhangi bir teşkilatı yaparsak gerek büyük, gerek küçük behemehâl birer de müfettiş bulundurmamız lazımdır. Her halde o işle beraber bir müfettiş bulundurmalıyız. Hatta mümkün olursa mütemadi teftiş ettirmeliyiz (...) Bu gün teftiş olmadığından dolayı her gün vekilleri istizah (gensoru) takrirleriyle hırpalıyoruz ve biz ne kadar sual ve istizah takrirleri verirsek verelim, vekil maruzdur. Çünkü aleti teftişiyesi yoktur...”

Malatya Mebusu Lütfi Bey (18.06.1920):

“Efendiler müfettiş olmadığı vakit suiistimal devam eder.”

“Mülkiye müfettişi bahsine gelince efendiler (...) Arkadaşlardan birisi demişler ki; -mülkiye müfettişlerine ait vazife mesela bir vali vazifesini suiistimal ederse civarında bir vali bunu tahkik, teftiş ve murakabe eder. Bu kabil midir efendiler? Ben yarın öbür gün bir vali olurum. Bir fenalık yaparsam civarımda bulunan bir valiyi üzerime memur ederler diye düşünürüm ve ona göre hareket ederim. Müfettiş ise, gayet bitaraf, gayet namuskâr, gayet

vakur, gayet temkinlidir. Mesela bir müfettiş bir yerde kahve bile içemez. Müfettiş bir yerde yemek yiyemez, yatamaz. Efendiler müfettiş olmadığı vakit suiistimal devam eder. Siz iki de bir diyorsunuz ki; -halka doğru gidiyoruz- halk feryadını isma edecek bir merci bulamazsa kime ihtiyacını söyler? Binaenaleyh, memleketin müfettişe olan ihtiyacı bedihidir...”

Karesi Mebusu Hasan Bey (18.06.1920):

“Kontrolsüz idare yürüyemez, iş görülemez.”

“... Sonra mülkiye müfettişliklerinin ipkası hakkında Heyeti Umumiyyede iyi bir tezahür vardır ve iyi bir kanaat hâsıl olmuştur. Her halde şikâyet ettiğimiz suiidarenin tamamıyla tahkiki ve tespitini kontrol etmek lazımdır. Kontrolsüz idare yürüyemez, iş görülemez. Diğer vekâletlerde müfettişlikler kabul edildiği halde ilk hızda Dâhiliye Vekâletinden müfettişlik kaldırılmıştır. Bunda büyük bir hata olmuştur, memlekete büyük zarar vermiştir. Binaenaleyh, müfettişliğin ipkası lazım ve labüttür.”

Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey (21.02.1921):

“Malumu aliniz teftiş en mühim esaslardan birini teşkil eder.”

“Efendim, Vehbi Efendi hazretlerinin müfettişliklere lüzum olmadığına dair sözlerine bir türlü inanamıyorum. Olsa olsa müfettişliklerin kâfi derecede şiddetli davranmadıklarını söylemek istiyorlar. Yoksa Vehbi Efendi hazretlerinin lüzum yoktur demeyeceklerine şiddetle kaniim. Malumu aliniz teftiş en mühim esaslardan birini teşkil eder. Müfettişler bir şey yapmadı buyuruyorlar. Bendeniz diyorum ki, birçok şeyler yapıyorlar, çok şey teftiş ediyorlar. Mesela, birçok şikâyetler vakıa oluyor. Bu şikâyetler hakkında ceffelkalem muamele yapmak doğru değildir. Biz oralara müfettişleri gönderiyoruz. Bendeniz Vehbi Efendi hazretlerine bir şey arz edeceğim. Hatta şimdiki Heyeti Teftişiyeye nakıstır (noksandır). Bendeniz 1337 senesinde lağvını değil, bunların ikmalini isteyeceğim. Çünkü müfettişler o kadar az ki, bu memlekete yetişmek imkânları yoktur. Mümkün mertebe en mühim vekayide (hadiselerde) kendileri gönderiliyorlar. Bunların birçok misallerini gösteririm. Birçok yerlere gitmişlerdir ve layihai teftişiyeleri (teftiş layihaları) gelmiştir. Yani bendeniz o kadar iş yapmıyorlar diye kabul etmiyorum.”

Kırşehir Mebusu Müfit Bey (21.02.1921):

“Binaenaleyh, müfettişlikler lazımdır ve bütçede kalmasını bendeniz arzu ve temenni ediyorum.”

“... Hâlbuki bu gün biz taşralarda en ufak bir mektebi iptidaide bile teftiş yaptırmazsak gayeleri elde etmek imkânı bulunmuyor (...) Eğer müfettişlikler ortadan kalkacak olursa ashabı mesalihin şikâyetleri yalnız anında değil, belki üç ay sonra gönderilecek bir memura

mahsus ile yapılabilecek ve bundan hiçbir fayda hâsıl olmayacaktır. Binaenaleyh, müfettişlikler lazımdır ve bütçede kalmasını bendeniz arzu ve temenni ediyorum.”

Aydın Mebusu Tahsin Bey (21.02.1921):

“Dâhiliye Vekili Beyefendinin buyurdıkları gibi, mülkiye müfettişliklerine lüzum vardır.”

“ ... Dâhiliye Vekili Beyefendinin buyurdıkları gibi, mülkiye müfettişliklerine lüzum vardır. Çünkü memurun hakkında, muhik ve gayri muhik, bir takım şikâyet vaki oluyor. Onu herhalde tetkik edip ya memurun hakkını veyahut müstedinin hakkını muhafaza etmek için Dâhiliye Vekâleti o teşkilatı muhafazaya mecburdur. Fakat bu şikâyete meydan vermemek için evvela iyi, mücerrep ve memleketi idareye muktedir adamlar tayin etmek, bu hususu nazarı dikkate almak lazım gelir...”

Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey (21.02.1921):

“Dünyanın hiçbir yerinde müfettiş olmayan yer yoktur.”

“...Tabii müfettişlerin en muktedir memurlardan yapılması doğrudur ve en afif (namuslu, iffetli) memurlardan müfettiş olması daha doğrudur. Çünkü onların verecekleri raporlara istinaden ne yapılacaktır... Dünyanın hiçbir yerinde müfettiş olmayan yer yoktur. Sonra müfettişler yalnız şikâyet üzerine şey yapmazlar. Eğer İstanbul’daki gibi asıl kadrosu olsa senenin muayyen zamanlarında muayyen olarak yapacakları işler vardır ve asıl selameti idareyi temin edecek şekli teftiş, bu şekli teftiştir, bugünkü şekilde vaki olacak teftiş değildir (...) Yani bütün vilayetin, mutasarrıflıkların umurunu teftiş ediyorlar. Bugün nazariyatı ilmiye bunun elzem olduğunu ve bundan bir dakika ayrılmak doğru olmadığını gösteriyor. Binaenaleyh bendeniz müfettişliklerin lağvına asla taraftar değilim.”

Hakkâri Mebusu Mazhar Müfid Bey (21.02.1921):

“Bendeniz zannediyorum ki şahıslardan sarfınazar müfettişliğin lüzumu vardır.”

“... Şimdi gelelim efendiler müfettişlik meselesine. Bendeniz zannediyorum ki şahıslardan sarfınazar müfettişliğin lüzumu vardır (...) Suat Beyefendi buyurdular ki, müfettişlerin vazifesi iki kısımdır. Doğrudur. Memleketin coğrafi, etnoğrafi, bilmem bazı ahvaline dair rapor vermek vazifeleri vardır. Fakat Suat Beyefendi biraderimizin dediği gibi, bu müfettişlerin içerisinde bu vazifeyi ifa edecek hiçbir müfettiş yok değildi, vardı. Ben gördüm vardı... Bendeniz bahtiyarım ki öyle bir mülkiye müfettişi gördüm. Efendim, demek oluyor ki, bu kıymeti haiz değildir diye müfettişliği lağvetmek doğru değildir...”

Diyarbakir Mebusu Kadri Ahmet Bey (21.02.1921):

“Müfettişlik meselesine gelince; müfettişler lazımdır; hatta çok lazımdır.”

“... Müfettişlik meselesine gelince; müfettişler lazımdır; hatta çok lazımdır. Mıntıkları tehdit edilerek teksir edilirse daha çok fayda verir. Çünkü yollarımız yok, bir mülkiye müfettişi bir sene zarfında ifasına mecbur olduğu teftişatı ifa edemiyor, gidemiyor. Bundan da zarar görüyoruz. Mülkiye müfettişlerine birçok ihtiyaçlarımız vardır. Bir memur mücrim olduğu zaman hakkında teftişat lazım olduğu gibi, senenin diğer eyyamında da gidip teftiş etmeli. Kanunlar tatbik ediliyor mu? Edilmiyor mu? Mülkiye memurlarından bunları da sormalıdır...”

Celibereket Mebusu Rasim Bey (21.02.1921):

“Bendeniz vazifei teftişi çok mühim görüyorum. Efendiler, bunun kadar mühim vazife yoktur desem caizdir. Bunu inkâr etmek güneşi inkâr etmek gibi bir şey olur.”

“... Bendeniz vazifei teftişi çok mühim görüyorum. Efendiler, bunun kadar mühim vazife yoktur desem caizdir. Bunu inkâr etmek güneşi inkâr etmek gibi bir şey olur. Efendiler bilirsiniz ki en adi bir ticaretgâhın da müfettişleri vardır. Yine pekâlâ bilirsiniz ki Karaköy’den Beşiktaş’a giderken tramvayda dört beş tane müfettiş vardır. En adi bir kumpanyanın, bir ticarethanenin müfettişleri oluyor da koca bir devletin müfettişleri olmasın, bu doğru değil...”

Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey (01.04.1922):

“Efendiler, itimat buyurunuz ki, memleketimizde cidden değerli müfettişler ve memurlar vardır. Bunlar vazife ile tavzif olunacak olursa Meclisi Alinin memurlar hakkındaki noktayı nazarları fiilen tatbik edilmiş olur.”

“... Dâhiliye Vekâletine, memurlara şiddetli hücumlar vaki oluyor. Efendiler bir memleketin siyaseten saadeti hususunda en mühim ve en müessir vasıta idare makinesidir (...) Muntazam bir idare makinesi vücuda getirmek her memleketin karı değildir (...) Lakin bu gayeye doğru yürümek için çalışmak borcumuzdur. Memurun intihabında dikkat ve itina ediyoruz. Şüphe ettiğimiz adamları tayin etmiyoruz ve hakkında her suretle hüsnü şahadet vaki olan adamları tayin ve intihap ediyoruz. Tayin ettiğimiz memurlarımızdan veyahut evvelce tayin olan memurların haklarında vaki olacak şikâyetleri tetkik etmek için geçen sene lağvedilmiş olan heyeti teftişiyeyi bu sene tekrar ihya etmek istiyoruz. Efendiler, itimat buyurunuz ki, memleketimizde cidden değerli müfettişler ve memurlar vardır. Bunlar vazife ile tavzif olunacak olursa Meclisi Alinin memurlar hakkındaki noktayı nazarları fiilen tatbik edilmiş olur. Onun için bütçemizde mevzu olan heyeti teftişiyeyi kabul buyurmanızı bilhassa rica ederim. (Hay hay sesleri)...”

Sonuç Yerine:

Yukarıya örnekleri verilen konuşmalar, daha Milli Mücadele yıllarında devlet ve siyaset adamlarının teftiş ve denetimin öneminin farkında olduklarının, teftişsiz ve denetimsiz bir

idarenin mümkün olamayacağını idrak ettiklerini oldukça açık bir şekilde göstermektedir. Cebelibereket Mebusu Rasim Bey'in veciz bir şekilde belirttiği gibi teftiş ve denetim hizmetinin gereğini inkar etmek güneşi inkar etmek gibi bir şeydir. Günümüzde bazı bakanlıklarda teftiş kurulların kurulmadığı, bazılarında ise adları ve bağlılıkları değiştirilerek etkisizleştirildiği dikkate alındığında bu konuşmalardan çıkarılacak dersler olduğu düşünülmektedir.